

<http://www.diva-portal.org>

This is the published version of a chapter published in *Vad krävs för att rädda demokratin?*.

Citation for the original published chapter:

Gustavsson, S. (2018)

Skuggteorin tydliggör problemet

In: Sverker Gustavsson, Claes-Mikael Jonsson & Ingemar Lindberg (ed.), *Vad krävs för att rädda demokratin?* (pp. 161-202). Stockholm: Premiss förlag

N.B. When citing this work, cite the original published chapter.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-345841>

Kapitel 4

Skuggteorin tydliggör problemet

Sverker Gustavsson

Vad är populism?

Minsta gemensamma nämnare för alla former av populism är att retoriken inte avser olika positioner på en skala som sträcker sig från vänster till höger. Det sättet att föreställa sig motsättningar ersätter populismen med att konsekvent tala om en total motsättning mellan det rena oförstörda folket och det alltigenom korrumperade etablissemanget. Poängen är att den populistiske ledaren anser sig ensam berättigad att företräda befolkningen trots att det med reformistiska ögon betraktat faktiskt existerar en mångfald av idéer och intressen. Det är den avgränsning av begreppet som Jan-Werner Müller föreslår i sin bok *Vad är populism?* från 2016 och som också vägleder Cas Mudde och Cristóbal Rovira Kaltwasser i deras lärobok *Populism – a very short introduction* från 2017.

Liksom många andra politiska begrepp används ordet populism inte bara för att på analytisk grundval beskriva, förklara och ta ställning utan även för att svepande avfärda. Jag tänker sär-

skilt på två sätt att använda ordet som motverkar strävan till diskussion. Det första och mest banala är att nedsättande betrakta ståndpunkter som man själv ogillar – oavsett vilka dessa är – som uttryck för populism. Därmed har inget annat blivit sagt än att man avslöjar sina egna oreflekterade antipatier. Det andra sättet, som också är vanligt förekommande, är att hänföra all samhällskritik som påtalar ojämlika förhållanden till kategorin populism. Det tjänar också syftet att slippa ta ställning till huruvida kritiken är berättigad.

Inte lika avfärdande men ändå politiskt ofruktbart är att relativiserat framställa populismen som en globalt förekommande företeelse. Från brett vetenskaplig synpunkt är det förstås viktigt att inte bara intressera sig för den nordamerikanska och europeiska populismen utan att också beakta de latinamerikanska, afrikanska och asiatiska erfarenheterna. Underlaget för bedömningen blir då inte bara Trump, Putin, Erdoğan, Orbán, Kaczyński, Le Pen, Grillo och Wilders utan också Menem, Chávez, Morales, Museveni, Zuma och Shinawatra. Samtidigt följer av en sådan breddning av perspektivet att självförsvarsuppgiften framstår som ännu mera utmanande och därigenom i praktiken ännu lättare förflyktigas.

Översiktligt framställt innebär det bredare perspektivet att politiker och politiska rörelser med stöd av allmän rösträtt och massmedier mobiliserar vad de anser vara folket i motsättning till domstolar, andra partier, andra organisationer, myndigheter och massmedia. Det som behövs för att komma framåt i debatten är med andra ord att avgränsa begreppet *lagom* snävt. Å ena sidan får det inte avse allt som är folkligt förankrat och samhällskritiskt. Då gör det ingen skillnad. Å andra sidan får det inte heller ges en så exklusiv innebörd att ingen enda populistisk gruppering motsvarar kraven. Genom att gå till ytterlighet

åt ettdera hållet blir avgränsningen av begränsat intresse för en diskussion inriktad på förändring med avsikt att skapa mer demokratiskt reformistiska förhållanden.

Uppgiften att fruktbart avgränsa löser min Uppsalakollega Ben Moffitt i sin bok *The Global Rise of Populism* från 2016 genom att steg för steg avfärda olika alternativ, som brett arbetande populismforskare har föreslagit. För en del av dem är populismen en ideologi, för andra en diskurs, för en tredje en strategi och för en fjärde en politisk logik. Ben Moffitt avfärdar samtliga dessa alternativ som ofruktbara, eftersom inget av dem tillräckligt tydligt avgränsar populism från icke-populism. Även företeelser som inte otvetydigt framstår som populism rymmer enligt hans mening inslag av populistisk ideologi, diskurs, strategi och politisk logik. Ingen av definitionerna gör tillräckligt skarp åtskillnad.

Det karaktäristiska fångas bättre, anser Moffitt, av idén om en specifikt utmärkande politisk stil. Populismen är under moderna förhållanden massmedial. Växelverkan med medborgarna sker inte genom partier och organisationer utan genom massmedier uppfattade som ett jättelikt auditorium. Av detta följer att de yttre maneren liknar hur populärkulturella personer och idrottsstjärnor står i ett kändisförhållande till sin publik. Vederbörande hyllas på grundval av sin egenskap att vara känd och inte för vilka idéer och intressen han eller hon företräder.

Inom ramen för dessa massmediala villkor brottas ledaren med problemet att på en gång framställa sig som en vanlig människa och samtidigt ge intryck av att vara utrustad med extraordinär förmåga. Det löser vederbörande genom att säga och göra olämpliga saker, som väcker uppseende men för vilka överträdelse vederbörande blir förlåten. Avstegen från det konventionella sonas under dunkel hänvisning till värdet av att

inte vara ”politiskt korrekt”. Genom att peka finger mot alltför konventionellt resonerande och uppträdande politiker, experter och opinionsbildare vinner populisten erkännande. Begreppet populism avgränsas därför mest fruktbart, argumenterar Moffitt, om vi koncentrerar uppmärksamheten till den normbrytande ”performativa repertoar”, som vägleder vederbörandes framträdanden. Avgörande blir det sätt att uppträda, som en populist begagnar sig av för att stärka sin känslomässiga kontakt med folkliga stämningar och föreställningar.

Iakttagelsen är slående men jag är samtidigt inte övertygad om att den tillräckligt fruktbart avgränsar det som från synpunkten av demokratins självförsvär är av störst intresse. En normbrytande performativ repertoar gör sig förvisso starkt gällande hos Donald Trump och Silvio Berlusconi men inte hos Jimmie Åkesson, Siv Jensen, Timo Soini eller Kristian Thulesen Dahl. Kriteriet som Ben Moffitt föreslår gör skillnad. Samtidigt blir gränfallen många. Vi finner försök att vara anslående hos snart sagt varje politiker med ambitioner. Idén om normbrytande performativ repertoar fångar förvisso något vi känner igen. Samtidigt finns det skäl att vara kritisk. Mitt intresse gäller i första hand demokratins självförsvär i USA och Europa. Att ha en normbrytande performativ repertoar karaktäriserar Trump. Samtidigt är det inte lika självklart huruvida motsvarande ledarpersonligheter i Ryssland, Turkiet och de olika europeiska unionsländerna uppfyller kriteriet.

Mera fruktbart från den praktiska synpunkten av demokratins självförsvär på båda sidor om Nordatlanten anser jag vara att utgå från hur frågan om pluralism och populism ställdes under mellankrigstiden. Den från analytisk synpunkt mest intressanta populistiska positionen företrädades i den miljö av den skarpsinnigt revolutionäre statsvetaren Carl Schmitt

i hans bok *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus* 1923. Genom Tysklands nederlag i första världskriget, beklagade sig Schmitt, hade den förlegade artonhundratalsidén om att kunna kombinera allmän rösträtt och politisk liberalism kommit att bemäktiga sig sinnena också utanför USA, Storbritannien och Schweiz. Weimarrepubliken hade med stöd av segrarmakterna formats för att på grundval av allmän rösträtt vara en *liberal* demokrati. Detta försök framstod i hans ögon som ett missgrepp och dömt att misslyckas. Enligt hans tolkning av det demokratiska genombrottet var uppgiften att oförmedlat och oförhandlat säkerställa samstämmighet mellan folkvilja och maktutövning. Rätt beslut uppnås inte efter överläggningar och förhandlingar mellan företrädare för skilda idéer och intressen utan genom att härskaren, oavsett vem vederbörande är, slår fast vad som gäller.

Varken den akademiskt liberala idén om seminarium eller den ekonomiskt liberala idén om marknad kunde, ironiserade Schmitt, med någon utsikt till framgång läggas till grund för maktutövningen inom staten. Behovet av obestridlig yttersta auktoritet gick inte att förbise. Folkviljan fick inte förvidras genom debatter, seminarier och förhandlingar av det slag som den liberala delen av demokratin praktiskt förutsatte. Inslaget av överideologi betydde enligt Schmitt en organiserad obeslut-samhet. Den sortens snedvridande behandling borde inte tillåtas trola bort den verkliga folkviljan.

1900-talets förhållanden var helt andra än de 1800-talsförhållanden som de liberala och socialdemokratiska skaparna av Weimarrepubliken hade haft för ögonen. Det var Schmitts grundantagande. Nu gällde det att skänka folkligt mandat åt en statsvilja som inte bara var auktoritativ i den meningen att den godvilligt accepterades. Poängen var att härskaren behövde

kunna auktoritärt peka med hela handen under bortseende från invändningar. Den sanna demokratin var den folkligt legitimerade ordning som inte lät sig hejdas av några liberala antaganden om rättsstat, yttrandefrihet, föreningsfrihet och legitim opposition.

När Schmitt skrev om detta 1923 använde han inte ordet populism. Men det var icke desto mindre en fruktbar begreppsbestämning som han gjorde genom att fixera vad som var motsatsen till en pluralistisk tolkning av demokratin. Enligt min mening träffade han därmed huvudet på spiken vad gäller *fruktbar* avgränsning av begreppet. Som han tolkade allmän rösträtt hade denna spetsen riktad mot rättsstat, yttrandefrihet, föreningsfrihet och legitim opposition. Alla inslag av överläggande och förhandlande på vägen från valutslag till lagstiftning hämmar och snedvrider genomslaget för folkviljan.

Med tanke på demokratin självförsvar är detta en användbar avgränsning. Innebörden är att populism är icke-pluralism. Det är en definition som bättre än alternativen tydliggör vad som av populismen attackeras och av demokrater behöver försvaras. Konkret handlar det om att populisterna anser sitt parti ensamt företräda folkviljan och att vederbörande principiellt avfärdar hänsynstagande till vad partier, tidningar, domstolar och organiserade intressen har att säga. Det enda som räknas är den rena och oförfalskade folkviljan, som han eller hon själv är den ende som rätt kan uttolka.

Skuggteorin

Det förhållandet att populism bäst förstås som icke-pluralism utesluter inte att kritiken kan vara principiell och genomtänkt. Men här som så ofta annars har segrarna skrivit historien. Det gör det angeläget att inte negligera den motstående skuggteorin.

Ty den kan i allra högsta grad vara belysande för vad som krävs för att kunna balansera mellan å ena sidan auktoritär liberalism och å andra sidan storskalig populism. Hur tänker den som – utan att vara vare sig fascist eller kommunist – aktivt motsätter sig den reformistiskt pluralistiska teorin om vad demokratin är och bör vara?

En grundbok, som hundratusentals statskunskapsstudenter över hela världen har läst under decennierna efter sammanbrottet för Sovjetunionen, är Robert Dahls brett sammanfattande arbete med den svenska titeln *Demokratin och dess antagonister*. Den publicerades första gången på engelska 1989 och inleds med några sidor som har formen av ett varningens ord till alltför segervissa demokrater. Nutida och kommande generationer bör inte vara alltför säkra på att de kommer att kunna hantera de sårbarheter som av historiska och sakliga skäl finns inbyggda i teorin om demokratisk reformism. Det är den sammanfattande synpunkten. Mer specificerat påminner han om tre principfrågor. Tillsammans antyder dessa olösta och förmodligen också olösliga problem den underliggande förekomsten av en skuggteori, som praktikens demokrater enligt hans mening med urskillningsförmåga måste kunna hantera.

Vare sig kritikerna är antagonister eller vänligt sinnade mot demokratin förtjänar skuggteorins dolda nyckelproblem att tas på allvar. Det är vad Dahl framhåller på de inledande sidorna. Alltför ofta rör det sig om sårbarheter, skriver han, som okritiska pluralister vill negligera eller i värsta fall dölja. Detta är kontraproduktivt för fortsatt förtroende för demokratin som grundnorm. Svagheter bör inte förtigas utan tolkas just som sårbarheter. Bara genom fördjupad diskussion och politikutveckling kan vi förhindra att känsligheterna utnyttjas och leder till sammanbrott. Det är vad han manande underströk. Boken

kom vid en tidpunkt då det var vanligt att i entusiastiska ordalag föreställa sig murens fall som en avgörande vändning. Samma påpekande gör Mudde och Kaltwasser, när de 2017 avslutar sin bok *Populism – a very short introduction* med att teckna ett övergripande idéhistoriskt perspektiv.

Den förutsatta skuggteorin utgörs av ett antal till hälften dolda premisser och bristfälligt motiverade antaganden. Till sammans underbygger dessa sårbarheter en populistisk doktrin, som ”skuggande” ifrågasätter idén om demokratin som en innehållsligt neutral överideologi för hur ett folk kan styra sig självt med stöd av experter som är lojala mot majoriteten och statsskicket. Särskilt är det tre sårbarheter som behöver hanteras för att det inte med tiden ska visa sig allt svårare att övertyga om att demokratin är att föredra framför såväl teknokrati som populism.

Hur avgränsas folket?

Den första av dessa sårbarheter uppkommer genom att folkbegreppet inte otvetydigt låter sig avgränsas. Krig, erövringar och folkvandringar i det förgångna avgör vilka människor inom någon viss gemenskap som kan göra anspråk på att på samma nivå, i förhållande till andra folk, vara ett ”eget” folk. Lika litet går det att säkert avgöra hur ett system av kombinerat kommunal, regional, nationell och överstatlig självstyrelse bör struktureras vertikalt. Teorin anger inte säkert vilka medborgare som rätteligen tillhör enheter på de olika nivåerna och som är skyldiga att foga sig i beslut fattade på andra nivåer än den egna.

Sårbarheten vad gäller avgränsningen av folkbegreppet uppmuntrar till att tänka i termer av att någon viss grund för tillhörighet och skyldighet att foga sig är lika god som någon annan. Men så är det inte, menar Dahl. Att frågan om till-

hörighet och underordning inte entydigt låter sig avgöras är inte detsamma som att det inte går att argumentera mer eller mindre övertygande för någon viss provisoriskt hållbar lösning. Populister utnyttjar sårbarheten som följer av svårigheten att avgränsa vilka som är mest berörda, till att säga att bara de som ”egentligen” och ”ursprungligen” tillhör någon viss gemenskap är berättigade. De som på det ena eller andra sättet har externa förbindelser och lojaliteter – genom gränsöverskridande investeringar eller genom invandring – räknar vederbörande inte till det egentliga folket.

Detta sätt att politiskt utnyttja frånvaron av absolut avgränsning är konfliktskapande. Europas historia överflödar av exempel på tvångsmässiga befolkningsomflyttningar motiverade med hjälp av denna metod. Även om det inte går att teoretiskt avgöra vad som är rätt grund för avgränsning talar övervägande skäl för att praktiskt lösa problemet genom vad som på tyska kallas författningspatriotism. Med detta menar man att tillhörighet enbart låter sig motiveras juridiskt. Den principen är bäst ägnad att verka självförstärkande och därigenom motverka tendenser till konfliktskapande identitetspolitik. Skillnaderna mellan olika grupper i samhället överbryggas av den juridiska ramen.

Vem styr?

Den andra av skuggteorin belysta sårbarheten uppkommer genom att innebörden av begreppet maktindelning inte är entydig. Vem är det närmare bestämt som styr och leder inom ramen för en reformistisk demokrati och vad gör vederbörande när vederbörande önskar sätta sin prägel på utfallet? Demokraten förespråkar en kombination av godtyckesminimerande ordning med stora inslag av expertstyre och majoritetsstyre grundat på

allmän rösträtt. Frågan blir då vem som har sista ordet och varifrån experten hämtar sin auktoritet. Frånvaron av ett tydligt svar på den frågan gör demokratin sårbar. Populismen underförstår att professionella yrkesutövare inte får stå hindrande i vägen för majoritetsviljan.

Det historiskt intressanta blir vad det demokratiska genombrottet innebar med hänsyn till denna tillspetsning av problemet. Kom den svenska monarkin att transformeras till ett partiellt styre av experter, vars uppdrag förvisso inte var gudomligt men grundat på vetenskap och beprövad erfarenhet? Eller kom principen om demokratisk överhöghet att ensam präglade den demokratiska reformism som kom att praktiseras?

Ländernas grundlagar besvarar bara ytterst abstrakt denna fråga. Ordalydelsen är som regel att *all* offentlig makt utgår från folket. Men förhåller det sig verkligen på det sättet? Arbetar läraren, polisen, domaren, sjuksköterskan och meteorologen på delegation? Eller är det mer klagörande att tänka sig den specialiserade expertmakten som grundad i olika vetenskaper samt följaktligen statskicket som en *blandning* mellan styrelse av förtroendevalda och av experter vars sakkunskap inte kan politiskt överprövas i det enskilda fallet?

Visserligen förvaltas stora delar av våra dagars offentliga makt utom räckhåll för regeringar och parlament. Visserligen underkastar sig länderna ett alltmer europeiserat beslutsfattande. Någon avgörande gränslinje är ändå inte överskriden, anser den som menar att det rör sig om delegation. Den yttersta beslutanderätten går att utnyttja för att återkalla de befogenheter som ländernas valmanskårer provisoriskt har lämnat ifrån sig. Teorin om att offentlig makt kan delegeras utan att eftersätta principen om politiskt ansvar omfattas av den som hävdar att den allmänna rösträtten är överordnad och experterna arbetar

på delegation. Motsatsen till antagandet om delegation är antagandet om blandad författning. Denna motstående idé behöver tolkas och preciseras ett steg ytterligare, för att vi ska förstå vad en företrädare för idén om delegation vänder sig emot.

Inom ramen för de senaste hundra årens europeiska demokratidebatt blir den precisering mest fruktbar, som innebär att vi ställer vad jag vill kalla en *inomdemokratisk* mot en *konfrontativ* tolkning. Uttrycket maktindelning har en lång historia som börjar redan i antiken. Den viktigaste insikten är fruktbarheten av att skilja mellan två grundbetydelser. Den ena preciseringen är den med demokratisk överhöghet fullt förenliga tanken att maktens olika delar funktionellt och nivåmässigt *separeras* med avseende på legislativ, exekutiv, judiciell och administrativ maktutövning federalt, nationellt, regionalt och kommunalt. Den andra grundbetydelsen förutsätter ett antagande om blandad författning. Enligt denna utgår inte all makt från folket utan folkmakten *förenas* med legitimitetsanspråk grundade på endera ärftlig monarki eller vetenskap och beprövad erfarenhet.

Den amerikanska, brittiska och franska debatten från 1700-talet och framåt har genomgående handlat om maktindelning som separation. Problemet har antagits vara att institutionellt skilja mellan lagstiftande, verkställande och dömande makt samt att mot varandra vertikalt ställa principerna om förbundsstat och enhetsstat med varierande inslag av regional och kommunal självstyrelse. Oavsett alla andra skillnader har förutsättningen varit att *all* offentlig makt utgår från folket. Problemet har antagits vara att på bästa sätt "dela" i betydelsen separera den allomfattande makt som härflyter ur folksuveräniteten. Alternativet är att vi låter ordet "dela" betyda att gemensamt förfoga över ett utrymme på det sätt som då vi vardagligt talar om att "dela rum". Den makt och legitimitet som kommer ur folkrepresentationen

förenas då med den auktoritet som grundar sig på någon av de icke-majoritetsbaserade principerna om gudomlig monarki eller vetenskapligt expertkunnande.

Tolkningen av maktindelning i den inomdemokratiska betydelsen av att separera är vad idén om delegation förutsätter. Det är bara tolkningen av att ”dela” i den konfrontativa betydelsen av blandad författning, som gör demokratin genuint sårbar med avseende på den andra av de tre svagheter som skuggteorin uppmärksammar.

Tanken om blandad författning låg under det svenska 1800-talet fram till 1917 till grund för en delning av makten mellan kungen och ”hans” förvaltning å ena sidan och riksdagen å den andra. Poängen var den här aktuella, nämligen att *all* offentlig makt *inte* ansågs utgå från folket utan till en del var betingad av principen om monarki. Den ärftlige monarken av Guds nåde gjorde inte bara anspråk på den verkställande utan också på den dömande makten samt till viss del också den lagstiftande makten tillsammans med riksdagen. Mot denna bakgrund innebar det demokratiska genombrottet en övergång från blandad författning till en funktionellt och regionalt uppdelad demokratisk överhöghet grundad på allmän rösträtt.

Ojämligheten bekämpas inte tillräckligt verksamt

Så långt om den sårbarhet som kommer sig av den ymniga förekomsten av delegation med inbyggd risk för att det folkliga mandatet inte tydligt uppfattas. Nu övergår jag till den tredje sårbarheten som skuggteorin skarpögt uppmärksammar. Även konstruktivt sinnade kritiker av idén om demokratin som reformistisk överideologi hävdar med rätta, framhåller Dahl, att det inte räcker med en allmänt accepterad beslutsordning. Proceduren behöver åstadkomma resultat som brett uppskattas och

accepteras. Han preciserar inte närmare vad han avser. Men det krävs inte mycket politisk fingertoppskänsla för att uppfatta den huvudsakliga poängen.

Det jag syftar på är förmågan att tillfredsställande modifiera det som Per Molander i sin bok från 2014 kallar *Ojämlighetens anatomi*. Vad han syftar på är konsekvenserna ”på marken” av bytes- och avtalsfriheten. Om demokrati är politisk jämlikhet inställer sig frågan om dess bristande inverkan på ojämlikheten i socialt och ekonomiskt avseende. Hur kan det komma sig att allmän och lika rösträtt inte leder till en jämnare fördelning av inkomster, kapital, sysselsättning och levnadsstandard? Frånvaron av ett bra svar på den frågan är särskilt besvärande. Ty det öppnar för populistisk agitation i den stora stilen. Denna tredje sårbarhet ställer på sin spets frågan om hur demokratin bättre än populismen ska kunna höja och utjämna levnadsstandarden?

Oförmågan att effektivt reducera den sociala och ekonomiska ojämlikheten har två aspekter. Den ena är att det går att påvisa stora sociala skillnader och att dessa beror på pluralismen. Så förhöll det sig redan innan nyliberalismen var ett faktum och det ligger så att säga i sakens natur. Folket består av många olika grupper och ingen grupp är ensam styrande. Den andra aspekten är att demokratin till följd av nyliberalismen saknar tilltro till sin egen förmåga att minska ojämlikheten. Den bristande tillförsikten är följderna av hur de politiska majoriteterna i Nordamerika och Västeuropa har tillägnat sig en marknadsfundamentalistisk och globaliserad syn på världen. Detta är en sårbarhet som *inte* teoretiskt ligger i sakens natur. Det *går* att tänka sig en global välfärdsstat. Men sårbarheten gör sig ändå tydligt påmind i det europeiska unionsprojektet. Inom dess ram är det lättare att vinna väljarnas stöd för att skapa en gemensam

marknad för varor, tjänster och kapital än vad det är att på ett europeiskt plan reglera lönebildningen, beskattningen och välfärdsarrangemangen.

Vad gäller sakfrågan om social och ekonomisk ojämlikhetsbekämpning är det slående hur denna har skjutits i bakgrunden under de senaste fyrtio åren. Som en frapperande kontrast läser jag en artikel från 1970 av James Tobin. Redan rubriken "On limiting the domain of inequality" i tidskriften *Journal of Law and Economics* antyder att vi befinner oss i en annan politisk värld än den som nyliberalismen har skapat. På ett begränsat antal sidor går en av världens mest ansedda ekonomer okonstlat igenom hur skatter och avgifter principiellt kan användas för att begränsa den ojämlikhet som "naturligen" följer av en marknadsliberalism som är till fullo genomförd.

Våra politiska strävanden att begränsa ojämlikheten kommer till praktiskt uttryck på två olika sätt, skriver Tobin. Längs en första linje präglas det moderna samhället av en *allmän* strävan till jämnare levnadsstandard. Den sortens utjämning äger rum i kontanter genom progressiv beskattning, barnbidrag och olika former av försäkringar knutna till arbetslöshet, sjukdom och ålderdom. Som resultat av detta slags utjämning får den relativt rikare mindre och den relativt fattigare mera att röra sig med. Men vad den rike tvingas avstå från och vartill den fattige använder tillskottet är vederbörandes ensak.

Längs den andra, därmed konkurrerande linjen anläggs tydliga kvalitetssynpunkter på vad för slags konsumtion och produktion som är önskvärd. Minsta gemensamma nämnare för alla *särskilda* strävanden är att utjämningen sker in natura. Den rike bidrar inte bara med sina pengar utan även med sitt arbete, sitt kunnande och sin solidaritet. Den fattige får inte bara sin ställning stärkt genom ett ospecificerat tillskott av

pengar. Medborgarnas gemensamma ansträngningar inriktas på att vidareutveckla särskilt uppbyggda institutioner, genom vilka medborgarskapet verkar sammanhållande och kvalitetshöjande enligt principen om att endast det bästa är gott nog åt folket. Rättsväsendet, demokratin, värnplikten, skolan, vården och kollektivtrafiken är exempel på institutioner, genom vilka fördelningen, helt eller delvis, sker på andra grunder än de önskemål medborgarna uttrycker med hjälp av sina pengar.

Här är inte platsen att ytterligare fördjupa sig i den av Tobin resta frågan om vilken som är den bästa kombinationen av allmänna och särskilda strävanden. Men att fortlöpande förhandla om detta är uppenbarligen en för alla demokrater central uppgift i den mån syftet är att effektivare än hittills undanröja den av populisterna exploaterade tredje sårbarheten. Må det vara nog sagt att det *finns* en kvalificerad diskussion om sakfrågan att återuppliva och till vilken det med fördel går att återknyta. Närmast handlar det om att vi demokrater anstränger oss att i Dahls anda bemöta vad skuggteoretikerna säger om pluralism som hinder för ökad jämlikhet.

Sviktande självförtroende

Låt mig till detta lägga några ord om att demokratin till följd av nyliberalismen saknar tilltro till sin egen förmåga att reducera ojämlikheten. Den synpunkt som har präglat bilden under de senaste fyrtio åren understryker nyliberalismens negativa inverkan. Kombinationen av allmän rösträtt och politisk frihet har enligt nyliberal uppfattning medfört ett alltför stort inslag av blandekonomi och välfärdsstat. Parallellt härmed anses de organisationer som uppstått genom utnyttjande av förenings- och avtalsfriheten ha utnyttjat det av dessa friheter öppnade utrymme till att "snedvrída" marknadernas "naturliga" funktions sätt.

Misstron mot allmän rösträtt och politisk frihet har tagit sig olika uttryck. Ett grundläggande sådant har haft spetsen riktad mot keynesianismen. Nyliberalismen lägger större vikt vid penningmängden och penningvärdet än vid resursutnyttjandet och arbetslösheten. En annan starkt framträdande önskan är att genom styrelse av politiskt oberoende experter vilja uppväga förekomsten av allmän rösträtt och politisk frihet. Penningpolitiken och civilrätten behöver enligt den nyliberala grundsynen skyddas från att kidnappas av den allmänna opinionen och det sätt på vilket förenings- och yttrandefriheten utnyttjas.

Ytterligare ett uttryck för den nyliberala misstron mot den demokratiska reformismen gäller den offentliga sektorn som sådan. Enligt dess grundläggande analys krävs en annan styrning av sjukhus, skolor, universitet och andra – i Tobins mening – särskilda inrättningar. Dessa bör ledas utifrån antagandet att offentlig verksamhet bäst liknas vid en samling företag som inbördes konkurrerar och var för sig bör vara kostnadseffektiva. Så mycket som möjligt av de särskilda verksamheterna bör antingen privatiseras eller drivas i offentlig regi men *som om* de vore marknadsstyrda. Spetsen är i denna del av den nyliberala agitationen riktad mot den professionalism som efter 1945 antogs vara en lärdom av mellankrigstiden och som tog sig uttryck i krav på ett självreglerande arbetsliv i mindre enheter.

Allt detta har lett till förlorat demokratiskt självförtroende eller åtminstone – vilket möjligen är ett mer adekvat påpekande – att självförtroendet inte har tilltagit parallellt med den alltmer invecklade, av globaliseringen föranledda, problematik som våra dagars demokratier står inför. Inte bara världshandeln utan också migrationsströmmarna och uppvärmningen av atmosfären skapar svårigheter, som är svåra nog att hantera. Än mer

betungande har det blivit som följd av den populistiska storoffensiv, som har gjort sig brett gällande inte bara i USA utan också i Ryssland, Turkiet och flera av de europeiska unionsländerna.

Sjuttio år av segervisshet

Så långt om skuggteorin och det ljus den kastar över demokratis sårbarheter. Att segrarna skriver historien yttrar sig också på ett annat sätt. Det yttrar sig också genom en grundton av segervisshet. Vi låtsas inte tillräckligt om metoderna för att komma till rätta med de tre sårbarheterna avseende folkbegreppet, maktindelningen och stridbarheten.

Sammanbrottet under mellankrigstiden kom till tydligast uttryck i Weimartidens Tyskland. Följaktligen har det sitt särskilda intresse, menar jag, att betrakta hur fascismens politiska sensmoral tolkades av tyska politiska liberaler under och efter andra världskriget.

Med pluralistisk demokrati och ekonomisk ordoliberalism som riktmärken kom Västtyskland efter andra världskriget mera smärtfritt än som kunde förväntas att politiskt stabiliseras i förbund med USA och övriga västeuropeiska länder. Till detta bidrog vad ett antal inflytelserika tyska statsvetare ansåg om orsakerna till sammanbrottet femton år tidigare.

Dessa statsvetares synpunkter analyseras ingående av en amerikansk historiker vid namn Udi Greenberg i en 2015 utgiven bok med titeln *The Weimar century*. Den handlar om hur mellankrigstidens erfarenheter av kampen mellan demokrati, fascism och kommunism övervintrade och vidarefördes på amerikansk botten mellan 1933 och 1945. Författaren klargör hur idéerna bearbetades och kom att läggas till grund för det relativa samförstånd mellan västmakterna, partierna, fackförenings-

rörelsen, folkbildningen, kyrkorna och universiteten som efter kriget kom att prägla förbundsrepubliken och spridas i hela Europa som grundnorm för hur reformistiska demokratier borde vara beskaffade.

Den västtyska utvecklingen efter kriget blev från demokratisk synpunkt vida bättre än vad västmakterna hade vågat hoppas. Samtidigt lades härigenom grunden för västsidans argumentering under det kalla kriget och i förlängningen därmed också för de tre sårbarheter som skuggteorin framhåller. På det sättet är bokens titel synnerligen välfunnen. De senaste sjuttio årens politiska utveckling i Amerika och Europa låter sig med fördel karaktäriseras som en kontinuerlig bearbetning av erfarenheterna från den tyska mellankrigstiden.

När vi på svensk botten reflekterar över vår egen tradition av respekt för expertis, vikten av att höra allas mening och att stridbart försvara yttrande- och föreningsfriheten framträder denna av lätt insedda skäl mot en annan historisk bakgrund. Det vi brukar framhålla är samverkan mellan liberaler och socialdemokrater under det demokratiska genombrottet. Genom detta lades grunden för den relativa frihet från handlingsförlamande konflikter, som inträdde efter krisuppgörelsen 1933 och Saltsjöbadsavtalet 1938.

Tysklands motsvarande utveckling gick via ett demokratiskt genombrott 1919, som inte erkändes av vare sig kommunister eller fascister. De pluralistiska krafterna kunde som följd av detta inte skapa erforderliga majoriteter till försvar för demokratin. När det blev skarpt läge som följd av massarbetslösheten och nazisternas valframgångar fanns inte ett tillräckligt starkt självförsvar. Dessa under mellankrigstiden tydliggjorda svagheter var det som de av Greenberg undersökta statsvetarna på amerikansk botten bearbetade. Det skedde i hägnet av New Deal

och ansträngningarna att nedkämpa först fascismen och sedan kommunismen.

Närmare bestämt är det tre bearbetningar av svagheter hos Weimarrepubliken som kom att få stor praktisk betydelse för det tyska och europeiska politiska tänkandet och handlandet efter 1945 och 1989. Nyckelidéerna var pluralism, professionalism och stridbarhet.

Pluralism

Den första av dessa tre bearbetningar avsåg idén om *pluralism*. Den grundtanken tolkades under Weimartiden som det ouppnådda idealet av en rättsstat präglad av likabehandling inte bara civilt och politiskt utan även socialt med avseende på hälsa, utbildning, boende, arbetslöshet och grundläggande levnadsstandard i livets olika skeden. Weimarförfattningen var i detta avseende mer utförlig än någon annan samtida författning. Om alla invånare är likställda medborgare i ett antal som viktiga ansedda hänseenden vinner medborgaren – oavsett närmare social och kulturell tillhörighet – det erkännande till vilket han eller hon anser sig vara berättigad. Konsten ligger i att förena mångfald med uppslutning, tänkte sig skaparna av 1919 års tyska författning. Idéer om omstörtning och total omvälvning förmår då inte mobilisera befolkningen. Nyckelbegreppen blir i stället kompromiss och förhandling i syfte att undan för undan förändra förhållandena i den ”egna” riktningen. Företrädarna för olika idéer och intressen uppfattar demokratin som bestående av ett antal *olika* kollektiv med de enskilda medborgarna individuellt som ytterst bestämmande på valdagen.

Vägen fram mot en brett omfattad pluralistisk syn på vad den tyska demokratin borde vara bestämdes av hur de båda

stora partierna – kristdemokraterna och socialdemokraterna – omprövade grundvalarna för sitt politiska tänkande.

För kristdemokraterna handlade det om att övervinna mellankrigstidens fraktionsstrider inom det katolska centrumpartiet. Där hade striden stått mellan den grupp som ville samarbeta med socialdemokraterna för att rädda Weimarrepubliken och den grupp som ville gå samman med de konservativa protestanterna för att skriva om författningen och ge denna en mindre demokratisk prägel. Under krigsåren utvecklade den katolske statsvetaren Waldemar Gurian som emigrant i USA teorin om en ”personalistisk” demokrati. Med detta menade han vad vi på svenska har brukat framställa som personlighetsprincipen. Medborgarnas politiska ställningstaganden är personliga vilket gör att vare sig fascism eller kommunism kan komma i fråga. Båda dessa läror var från katolsk synpunkt totalitära. Den äldre uppfattningen om demokratin som oförenlig med påvemaktens yttersta auktoritet måste en politiskt verksam katolik därför överge.

För socialdemokraterna handlade det om en utvecklingsgång som känns igen från vårt eget land men med fördröjning. Motvarande förändring som i Sverige inträffade 1932 dröjde i det tyska fallet till den berömda partikongressen i Bad Godesberg 1958. Först då stod det klart att partiet inte ansåg en nationalisering av industrin utgöra ett villkor för att förbundsrepubliken skulle anses vara en fullgången pluralistisk demokrati. Först då stod det klart att den tyska socialdemokratin som parti hade övergivit idén om ett förstatligande av produktionsmedlen som på längre sikt självklart eftersträvansvärt.

Tesen som Udi Greenberg driver är att denna avgörande förändring hade som idépolitisk förutsättning en erfarenhetsbaserad analys, som den socialdemokratiska statsvetaren Ernst

Fraenkel hade påbörjat redan på tjugotalet och sedan fortsatt på amerikansk botten under nazisttiden och som återvändare på femtitalet. Fram till sin död på sjuttitalet var denne professor vid Freie Universität i Berlin och en inflytelserik främjare av det som på idéplanet förenade anhängarna av den pluralistiska – eller med hans uttryck ”kollektiva” – demokratin på båda sidor om Atlanten.

Lika stor vikt lägger Greenberg vid statsvetaren Hans J. Morgenthau, som hade inlett sin karriär i Tyskland på 1920-talet med en avhandling om vad det innebar att realistiskt avväga den liberala drömmen om Nationernas förbund mot de nationalistiska stämningar som rådde på högersidan i det egna landet. Det gällde helt enkelt att inse hur det förhöll sig och se till så att den faktiska politiken inte gjorde ont värre. Den analysen fullföljde han sedan som inflytelserik professor i Chicago och rådgivare till den amerikanska regeringen under det kalla kriget. Världspolitiskt intressant är hur han från 1965 använde sin auktoritet för att kritisera krigföringen i Vietnam. Hans grundläggande påpekande var att den amerikanska insatsen mera vägledades av idén om korståg mot kommunismen än av ett nyktert betraktande av världspolitikkens realiteter.

De socialdemokratiska tjugotalsidéerna om pluralistisk samlevnad med respekt för såväl olika intressen som skilda principer företrädde inte bara av Fraenkel och Morgenthau. Viktiga akademiker som hävdade samma synpunkter men som aldrig kom över till Amerika var statsrättsjuristen Hermann Heller, död 1934 i landsflykt i Spanien, och arbetsrättsjuristen Hugo Sinzheimer, död 1945 i Holland efter att ända sedan 1933 ha förföljts av nazisterna. Också dessa forskare hade i hög grad varit inriktade på att fixera vad som var gemensamt för den borgerliga vänstern och socialdemokratin. Rättsstaten borde,

som de såg det, inte bara avse näringsfrihet utan även sociala rättigheter och kollektiv avtalsfrihet på arbetsmarknaden. Enkelt uttryckt var idén att vad som i dag framställs som en spänning mellan klasspolitik och identitetspolitik kunde överbryggas. Det kunde ske genom utvidgat medborgarskap. En på det sättet beskaffad rättsstat möjliggjorde bredast möjliga uppslutning bakom den reformistiska demokratin eller, som tyskarna säger, författningspatriotismen.

Professionalism

Den andra bearbetningen av vad som hade visat sig vara sårbarheter under Weimartiden ägnades vad som i våra dagar kallas *professionalism*. Idén var att en demokrati grundad på allmän rösträtt och lekmannastyre för att kunna fungera på ett från pluralistisk synpunkt tillfredsställande sätt behöver välutbildade yrkesutövare som på juridisk, vetenskaplig och erfarenhetsbaserad grundval förmår godtyckesminimera.

Poängen var att yrkesutövarna behövde anse demokratin vara den grundläggande principen men i sitt dagliga arbete samtidigt vara lojala mot vetenskap och beprövad erfarenhet inom sina respektive sakområden. Det var just precis detta moment av icke-politiserad minimering av det politiska godtycket som hade saknats i mellankrigstidens tyska politik, förvaltning, rättsväsen och industriella verksamhet. Till dem som ansåg detta hörde bland andra den kraftfullt argumenterande och agerande statsvetarprofessorn Carl Joachim Friedrich. De folkvalda som varken var kommunister eller fascister hade under Weimartiden haft svårt att motsvara sina väljares förväntningar. Deras motståndare hade inte bara varit de totalitära partierna. De hade även haft att räkna med yrkesutövare i alla delar av samhället, som aldrig hade erkänt Weimarförfattningen.

Friedrich hade redan på tjugotalet varit med om att i Heidelberg inrätta ett framgångsrikt och av Rockefellerstiftelsen understött institut för juridisk och samhällsvetenskaplig analys. Det hade varit grundat på idén om att vetenskapligt skolade experter var vad den reformistiska demokratin behövde för att kunna hålla fascister och kommunister stängna samt för att dämpa en alltför oregelrig konkurrens mellan demokratiska partier. En pluralistisk demokrati kräver för sin överlevnad ett välutbildat skikt av ansvars-kännande yrkesutövare. Det var den tanke som genomsyrade allt vad Friedrich praktiskt gjorde och teoretiskt utvecklade i sina böcker om vad demokratin fordrar i fråga om demokratiskt lojal sakkunskap. Medarbetare som var skolade i den andan kunde tjäna demokratin genom att understödja de förtroendevalda. Dessa behövde detta stöd för sin orientering inte bara historiskt och principiellt utan också vad gäller avvägningen mellan handlingsalternativ. Experterna skulle vara specialiserat kunniga utan att låta sig partipolitiseras.

Så tidigt som 1926 flyttade Friedrich över till Harvarduniversitetet i USA, stannade kvar där efter 1933 och utnämndes 1936 till ordinarie professor. Som sådan blev han en drivande kraft i arbetet med att inrikta verksamheten inom de samhällsvetenskapliga ämnena mot vad krigsansträngningarna fordrade. Motsvarande gällde för vad som ansågs behövt under det kalla kriget. De stora inrättningar för samhällsvetenskaplig analys som i dag finns vid Harvard och ledande amerikanska universitet är ursprungligen inspirerade av Friedrichs vetenskapspolitiska föreställning om vad som behövs – utöver den vanliga strukturen av ämnen och fakulteter. Hans egen forskning gällde skapandet av hållfasta politiska författningar och förvaltningsssystem. Karaktäristiskt nog var det Friedrich som handledde Henry Kissinger, när denne på femtotalet skrev sin

berömda avhandling om Wienkongressen och den europeiska fredsuppgörelsen 1815 som grund för stabiliseringen efter Napoleonkrigen.

Direkt efter kriget blev Friedrich politisk rådgivare åt general Lucius Clay i den amerikanska ockupationszonen. Som sådan var han med om att utforma inte bara delstaternas författningar utan också förbunds författningen. Efter dessa insatser slutade han sin karriär med att fram till sextioalet tjänstgöra dubbelt som professor i statskunskap vid Harvard och i Heidelberg.

Stridbarhet

Så långt om pluralism och professionalism. En tredje brist i Weimarrepublikens självförsvar uppmärksammades av den från universitetet i München till Yaleuniversitetet år 1933 överflyttade statsvetarprofessorn Karl Löwenstein. Denne bidrog med synpunkten att den tyska demokratin under mellankrigstiden inte med tillräcklig *stridbarhet* hade förmått försvara sig. Med detta menade han att demokratin hade behövt värja sig med medel som inte varit alltigenom liberala men som med tanke på realiteterna hade gått att rättfärdiga.

Löwenstein argumenterade för att demokratin motståndare inte kunde effektivt nedkämpas med mindre demokratin gjorde avkall på vad han ansåg vara Weimartidens tendens till fundamentalism och överdriven formalism. Alltför länge hade de europeiska demokratierna vägrat inse, skrev han 1937 i en stort upplagd dubbelartikel i *American Political Science Review*, att en okritiskt inrättad demokrati är ”den trojanska häst varigenom fienden tränger in i staden”. Som kontrast härtill förutsatte demokratin självförsvar, ansåg han, en militant oförsonlighet, som gick utöver att bemöta våld med våld. Demokratin kunde

inte ställa sig neutral till folkstyrets motståndare utan borde förebyggande bekämpa dessa även som yrkesutövare och utnyttjare av förenings- och yttrandefriheten.

Idén om förebyggande självförsvar låg under andra världskriget till grund för de amerikanska myndigheternas internering av tyska och japanska medborgare och – senare under det kalla kriget – för det som företogs för att förebygga kommunistisk infiltration i den amerikanska statsförvaltningen. Mest intressant i det här aktuella sammanhanget är vilken roll som den löwensteinska stridbarhetstanken kom att spela för hur Västtyskland institutionellt utformades. Den tyska författningen från 1949 innehåller bestämmelser om möjlighet till partiförbud och yrkesförbud samt en markerat oberoende ställning för författningsskyddet, centralbanken och författningsdomstolen. Viktigt var också att valsättet och regeringssättet inrättades på ett sätt som minimerade risken för det slags låsningar som hade gjort det tyska politiska systemet handlingsoförmöget i början av 1930-talet. Mot den bakgrunden har efterkrigstidens tyska politiker inte haft mycket att invända mot hur unionsprojektet kom att utformas. Tvärtom har de betraktat detta som ytterligare ett sätt att stridbart motverka varje tendens till fascism, kommunism och populism. Debatten har kommit att handla om vad som är en normativt godtagbar grad av repression gentemot utomdemokratiskt olikstänkande.

Här finns det skäl att påminna om det sammanfattande historiska perspektiv som en tysk kollega till Greenberg har tecknat. Jag tänker på Jan-Werner Müllers till svenska 2013 översatta arbete *Demokratin tidsålder – 1900-talets politiska idéer i Europa*. Dennes huvudsynpunkt är att något slutligt demokratiskt genombrott inte låter sig urskiljas. Det gäller vare sig vi syftar på 1919, 1945, 1974 eller 1989. Mesta möjliga

deltagande i förening med minsta möjliga legitim opposition och politisk frihet är och förblir en fullt realistisk och realiserbar skuggteori i förhållande till den reformistiska demokratin. På ett smygande – men därför förrådiskt – sätt finns ständigt nya former av växelverkan mellan teknokrati och populism att avvärja. Demokratin behöver ständigt på nytt återerövas.

Mer pedagogiskt än en äldre generation av statsvetare hade gjort kontrasterar Müller 1900-talet mot 1800-talet. Då balanserades närvaron av skilda idéer och intressen av kunga- och kejsardömen av Guds nåde samt av att rösträtten förblev begränsad. Avgörande blev hur första världskriget slutade. Kungar och kejsare hade så till den grad vanskött kriget, att monarkin förlorade all legitimitet. På det sättet kom den allmänna rösträtten snabbare än vad någon före 1914 hade föreställt sig att introduceras och accepteras.

Alltsedan franska revolutionen hade de kontrarevolutionära motståndarna varnat för att innefatta *alla* medborgare. Nu ansågs den frågan helt plötsligt överspelad. Enligt Müllers schematisering förde det forcerade genombrottet 1919 med sig tre parallella lösningar. Samtliga bröt med 1800-talets förlitan på begränsad rösträtt och att kungar och kejsare av Guds nåde borde dela makten med valda ombud för de mest välbeställda. Alla tre lösningarna behövde ta ställning till hur *bela* folkets antagna oförnuft och frånvaro av självkontroll kunde bemästras. Den första lösningen var kommunismen. Enligt denna skulle ett avantgarde företräda folkviljan. Den andra var fascismen. Enligt denna skulle ledaren i sin egen person innesluta folkviljan. Den tredje var demokratin i den pluralistiskt förutsatta meningen. Enligt denna skulle den allmänna rösträtten balanseras av lagstyre, föreningsfrihet, yttrandefrihet och legitim opposition. Kapitalintressen, fackföreningar, massmedier, kyrkor och par-

tier skulle vara tämjande motkrafter. Detta tredje stats- och samhällsskick innebar maktspridning, pluralism, korporatism och demokratisk kapitalism alltefter vilken aspekt som betonades.

Segrarmakterna i första världskriget försökte genom Versaillesfreden bana väg för den tredje tolkningen. Det visade sig svårare än väntat. De hade inte bara underskattat betydelsen av ett alltför stort krigsskadestånd och politiskt starkt frustrerade nationella minoriteter. De hade heller inte förstått vad det innebar att även fascister och kommunister fritt fick verka. Alla som brutit med kungamakten av Guds nåde och den begränsade rösträtten hade inte samma höga värdering av politisk frihet och legitim opposition. Under dessa nya förutsättningar kunde demokratin inte hantera vare sig massarbetslösheten eller den kulturella intoleransen. Tillsammans beredde dessa båda underskattningar marken för andra världskriget.

Det märkliga efter 1945 är hur mellankrigstidens nederlag för idén om politisk frihet och legitim opposition kunde vändas till vad som – åtminstone hittills – har sett ut som en seger. Hur kunde detta ske och vad krävs för att landvinningen ska bli bestående? Visserligen sammanfaller, medger Müller, återkomsten av demokratin i Europa med det kalla kriget och en avsevärd höjning av levnadsstandarden. Samtidigt går det inte att bortse från ytterligare en omständighet, som har bidragit till att demokratin uppskattats mera efter andra världskriget än under mellankrigstiden.

Denna ytterligare förklaring menar Müller vara de rättsliga, ekonomiska och andra former av teknokrati som praktiskt åtföljer hotet om ännu ett världskrig och en konsekvent strävan att höja levnadsstandarden. Inslaget av folklighet, tolkad som okritisk undfallenhet inför väljarna, kan på det sättet bättre tämjas. Fruktan för kärnvapenkrig i kombination med standardhøj-

ning gör allmänhetens spontana synpunkter lättare att hantera. Under mellankrigstiden hade någon sådan jämvikt aldrig hunnit uppkomma och undan för undan förstärkas.

1919 års idéer rekonstruerades efter 1945

Hur Tyskland och den europeiska unionen är konstruerade måste med andra ord begripas historiskt, framhåller Müller. Det rör sig inte bara om ett *fullföljande* utan i väsentliga stycken också om en *rekonstruktion* av 1919 års idéer. Sekel efter sekel av blodiga krig skulle ersättas av fred och demokrati. Efter första världskriget hade föresatsen visat sig tillspillogiven. Versaillesfreden och ryska revolutionen hade medfört motsatsen. Nationernas förbund hade inte kunnat fylla sin uppgift och vikten av nationella och sociala motsättningar underblåsta av arbetslöshet och inflation hade grovt underskattats. Det var mot denna bakgrund som ansträngningarna efter andra världskriget inriktades på att åstadkomma rättsligt sammanhållna demokratier med ordnade former för folkligt inflytande. Detta ”tämjande” sätt att arrangera respektive länder och det europeiska samgåendet bedömdes kunna stärka demokratins legitimitet. Genom delegation till sakkunniga och försvarande sätt att fatta beslut troddes demokratin kunna immuniseras mot det slags nedbrytande fascistiska och kommunistiska tendenser som hade tagit död på mellankrigstidens demokratier.

1919 års segrande doktrin framstod efter 1945 i linje med Karl Löwensteins bedömning som alltför överdrivet inriktad på lika villkor för alla politiska aktörer. Värnet av folkstyret borde vara praktiskt politiskt och inte bara formellt för att skydda mot omstörtande krafter. Detta var den för den tyska, italienska och franska rekonstruktionsfilosofin karaktäristiska grundtanken.

En ny Hitler, Mussolini eller Pétain skulle aldrig mera genom delegationer och karismatiska åtbörder kunna ta makten.

De tyska, italienska och franska politikerna inrättade inte bara författningsdomstolar, som kunde underkänna demokratiskt fattade beslut. Till detta kom delegation av befogenheter till centralbanker, expertorgan och folkrättsliga arrangemang utom räckhåll för ländernas valmanskårer. De drog sig heller inte för att ifrågasätta statstjänstemäns trohet mot författningen samt att olagligförklara systemkritiska sammanslutningar i syfte att förebygga omstörtande tendenser. Samma syfte tjänade justeringar av ländernas valsysteem till stöd för systemviktiga partier liksom – från 1950-talet och framåt – unionsprojektet.

Müller ger helhetsbilden. Inom den ramen undersöker Greenberg de tre svagheter – bristande pluralism, professionalism och stridbarhet – som 1945 års rekonstruktion tog sikte på att övervinna. Med dagens perspektiv för ögonen finns det skäl att ställa frågan om vad som visade sig framgångsrikt och vad som bäddade för den populistiska motoffensiven.

Dagens perspektiv

Sjuttio år efter andra världskriget sviktar 1945 års antaganden om pluralism, professionalism och stridbarhet som grundelement i självförsvaret. Det som har rubbat förutsättningarna är den samlade inverkan, argumenterar Wendy Brown i sin bok *Undoing the demos* från 2015, som det nyliberala undergrävandet av det pluralistiska självförtroendet har medfört under de senaste fyrtio åren. Det återkommande talet om demokratisk styrbarhet som något negativt, att det bara finns ett enda alternativ, att världen håller på att globaliseras och att medier utan redigering okritiskt måste välkomnas har med tiden ökat snarare än minskat förutsättningarna för pluralism och profes-

sionalism. Tilläggsverkan av dessa nya faktorer gör att frågan om självförsvaret på nytt behöver ställas. Ty dessa har haft en mer inträngande djupverkan än vad som har stått klart inom ramen för den gängse reformistiska självförståelsen.

Från 1970-talet och framåt har det nyliberala huvudbudskapet gjort sig starkt gällande. Idén har varit att de förhoppningar som efter de båda världskrigen knöts till allmän rösträtt och politisk frihet varit alltför stora. En strävan att minska tilltron till vad som går att åstadkomma genom kollektivt handlande har alltsedan oljekrisen varit en ständigt närvarande synpunkt. Idén har varit att inslaget av demokratisk pluralism i Dahls mening har varit problemet snarare än lösningen på det problem som "överbelastningen" av det politiska systemet har antagits utgöra.

Naturligtvis låter det sig sägas att pluralismen på det retoriska planet har fortsatt att göra sig starkt gällande. Den synpunkten kan inte upprätthållas, menar Brown, om vi sakligt tar fasta på samhällskritik för bristande social jämlikhet. Snart sagt all kritik av stora ojämlikheter har under de senaste fyrtio åren rutinmässigt stämplat som populism. Det är en politisk tendens som har varit ägnad att polarisera och undergräva tilltron till demokratin som överideologi. Vad som behövs med tanke på framtiden är en tydligare upprätthållen skiljelinje mellan en demagogisk exploatering av folkligt missnöje å ena sidan och en sakligt befogad diskussion av samhällskritiska idéer och intressen å den andra.

Det samlade intrycket är med andra ord att New Deal i USA och dess motsvarighet i Sverige på 1930-talet – liksom inriktningen av den europeiska återuppbyggnaden efter kriget – lade grunden för en bristfälligt underbyggd segervisshet. Denna kom enligt min mening alltför starkt att kontrastera mot den uppgivenhet som skuggteorin – formulerad av Carl Schmitt 1923 och pregnant karakteriserad av Robert Dahl 1989 –

uttrycker beträffande förutsättningarna för att kombinera allmän rösträtt och majoritetsstyre med yttrandefrihet, föreningsfrihet, rättsstat och legitim opposition. Det kalla kriget och den snabbt stigande levnadsstandarden gjorde medborgarna och deras valda företrädare okänsliga. Riskerna för att pluralismen kunde slå över i sin motsats fanns där hela tiden. Men det är först i de yttersta av dessa dagar som en principiell illiberalism återigen har kommit att framstå som en realistisk möjlighet – trots alla de ansträngningar som under sjuttio år har gjorts för att på demokratisk grundval förena allmän rösträtt med politisk liberalism.

Vad är det då som krävs för att åstadkomma en vändning efter sjuttio år av segervisshet? Jag ser två svar på den frågan. Det ena är att återvinna befolkningens tro på att det lönar sig att investera i en bättre social, kulturell och materiell infrastruktur. Detta lyckades på 1930-talet i USA och Sverige liksom under de trettio första åren efter kriget i Västeuropa. Då som nu är det marknadsfundamentalistiska tvångsföreställningar som står hindrande i vägen.

Det andra svaret är idépolitiskt. Den allmänna inställningen bland demokrater har alltsedan det schmittska generalangreppet på 1920-talet varit att vi vet varför vi *inte* är populister i den av honom och skuggteorin företrädda meningen. Vi tror oss veta varför vi inte betraktar den liberala delen av demokratin som en belastning utan som ett styrkebälte. Men hur resonerar vi då närmare bestämt? Principen om allmän rösträtt och majoritetsstyre understöds av dagens populister. Men de gillar inte rättsstaten, yttrandefriheten, föreningsfriheten och idén om legitim opposition. Vad är det som får oss demokrater att hålla fast vid vår uppfattning?

Liberalism som styrkebälte

Den demokratiska reformismen rymmer en blandad erfarenhet av framgång och segervisshet. Under loppet av hundra år har det faktiskt gått att kombinera allmän rösträtt, politisk frihet och handlingsförmåga. Samtidigt har denna kombination efter andra världskriget praktiserats på ett sätt som har dövat observansen vad gäller skuggteorin och sårbarheterna. Därför avslutar jag med att försöka bedöma på vilket sätt idén om liberalism både är och *inte är* det styrkebälte, som demokratin behöver för att inte låta sig övertrumfas av populismen.

Funktionen hos ett styrkebälte är att ge stöd åt ryggen vid tunga lyft i vardaglig yrkesutövning och idrottslig styrketräning. Med ett bälte som stöd för korsryggen går det att lyfta tyngre utan att skada kroppen. På motsvarande sätt är det med liberalismen. Det samlade resultatet blir bättre om aktörerna tvingar sig själva att ”lyfta tyngre” till följd av att de övervinner den omedelbara impulsen att resignera. Ekonomiskt handlar det om att motstå impulsen att gynna sig själv genom att utnyttja ett överläge på marknaden för att monopolisera. Politiskt handlar det om att motstå impulsen att gynna sig själv genom att utnyttja ett överläge till att vilja inskränka yttrande- och föreningsfriheten och ändra andra konstitutionella grundregler i syfte att gynna det egna partiet. Akademiskt handlar det om att motstå impulsen att vilja utnyttja ett överläge till att avsluta ett meningsutbyte eller en konstnärlig utveckling utifrån antagandet om att sanningen sist och slutligen är uppnådd. Grundidén är i alla tre fallen att alla vinner på att framtiden anses vara öppen för nya möjligheter.

Av intresse för teorin om styrkebälte är hur de olika typerna av liberalism förhåller sig till varandra. Kan det vara så att strävandena till ekonomisk och politisk liberalism inte självklart

harmonierar? Två böcker, som båda utkom det avslutande krigsåret 1944, belyser detta problem i ett längre och konfliktladdat perspektiv. Den ena är *Vägen till trälldom* av Friedrich Hayek. Den andra är *Den stora omdaning* av Karl Polanyi. Båda författarna hade kommit från Österrike respektive Ungern på trettioalet till England och därifrån flyttat vidare till USA. Deras böcker har det gemensamt att båda är upptagna av frågan om liberalism som styrkebälte. Hur kunde sammanbrottet tio år tidigare förklaras utifrån samspelet mellan politisk och ekonomisk liberalism?

Förklaringen till den stora utbredningen av den fascism som de allierade höll på att nedkämpa var enligt Hayeks mening långsiktigt inte i första hand ekonomisk utan politisk. Röst-rätten, yttrandefriheten och föreningsfriheten hade gjort medborgarna övermodiga. Genom politiska beslut hade de trott sig kunna styra näringsliv och samhälle. Efter kriget behövde segrarna rulla tillbaka den alltför långt gångna demokratin. Annars skulle vägen ligga öppen för en total socialisering. Att motverka kommunismen framstod som dubbelt angeläget till följd av den allians mellan demokrater och kommunister som hade visat sig nödvändig för att kunna nedkämpa Italien, Japan och Tyskland. Därför var det från ekonomiskt liberal synpunkt viktigt att vara på sin vakt mot demokratiskt reformistiska förslag, som placerade den förda politiken på det sluttande planet.

Polanyi ställde samma fråga som Hayek men hade motsatt förklaring och rekommendation om vad som var rätt politik efter kriget. Det var inte på grund av någon alltför långt gången styrning av ekonomin, argumenterade han, utan tvärtom till följd av en alltför återhållsam demokratisk politik, som fascismen hade kunnat få överhanden. Förmågan att förebygga sammanbrott hade motverkats av en alltför doktrinärt tolkad

ekonomisk liberalism. Inställningen hade alltför länge varit att det var folkstyret och inte marknaden som behövde begränsas. Genom denna rigida passivitet hade krisen kunnat exploateras av demokratins motståndare. Omorienteringen mot en mer flexibel hållning hade påbörjats alltför sent. Först efter fascismens totala nederlag, som nu kunde skönjas, skulle det gå att långsiktigt säkerställa en mindre sårbar ordning. Lösningen var inte marknadsliberal extremism utan demokrati, blandekonomi och välfärdsstat.

De första trettio åren efter 1945 kom mer att präglas av Polanyi än av Hayek

Den faktiskt bedrivna politiken under de första trettio åren efter andra världskriget blev mer präglad av Polanyi än av Hayek. Först mot slutet av 1970-talet – efter oljekrisen, den växande inflationen, den stigande arbetslösheten och Vietnamkriget – började idén om alltför mycket demokrati, alltför starka fackliga organisationer och en alltför utbyggd välfärdsstat på allvar vinna anhängare. Alltsedan dess har de som resonerar utifrån Hayeks grundtanke dominerat opinionsbildningen. Möjligen tyder de båda senaste årens utbrott av storskalig populism – och den därmed sammanhängande eftertankens kranka blekhet – på en ny vändning till förmån för Polanyi. Hur det blir med den saken är ännu för tidigt att säga. Det beror på hur forskare, politiker och opinionsbildare kommer att tolka det senast uppkomna läget. Inget är givet av naturen eller av några historiska lagbundenheter.

Nyliberalism är den av både anhängare och motståndare använda beteckningen på den breda strömning i modern debatt och politik som har inspirerats av Hayek. Dess grundläggande idé är skepsis inför tanken om att genom demokratisk refor-

mism lyckas styra näringsliv och samhälle på ett sätt som är till fördel för befolkningen. Denna misstro har under de senaste fyrtio åren tagit sig tre olika uttryck. Nyliberalismens första uppenbarelsform är att i den ekonomiska politiken lägga större vikt vid penningmängden och penningvärdet än vid resursutnyttjandet och arbetslösheten.

Det andra uttrycket för nyliberalism är att vilja styra även den offentliga förvaltningen med idén om utbud och efterfrågan som riktmärke. Staten bör inte hävda och finansiera sociala rättigheter som en del av medborgarskapet utan helst nöja sig med behovsprövad hjälp till självhjälp samt bortse från den politiska liberalismens ”alltför” stora upptagenhet av rättssäkerhet och formellt korrekta ansvarskedjor. Uppgiften bör inskränkas till att ”sälja” tjänster till ”kunder” på en tänkt ”välfärdsmarknad”. Så mycket som går av statens verksamhet bör överföras till privata aktörer. Men det räcker inte. Det som av praktiska skäl måste bedrivas i offentlig regi bör inom ramen för demokratin hanteras enligt motsvarande regler för kostnads- och intäktsredovisning som gäller inom linjestyrda privatföretag. Den praktiska effekten av denna grundinställning blir principiell misstro mot alla former av ”alltför” uppodlat yrkesmedvetande. Prestationerna hos lärare, sjukvårdspersonal och människor verk samma i rättsväsendet bör helst mätas och jämföras på ett sätt som är ekonomiskt och jämförbart oberoende av sakområde.

Inom ramen för nyliberalismens tredje uppenbarelsform, slutligen, omtolkas 1800-talsidén om begränsning av kungamakten. Den är av särskilt intresse med tanke på förhållandet mellan politisk och ekonomisk liberalism. Under 1800-talet ansågs den ärftlige monarkens makt till viss del böra begränsas genom folkrepresentation i kombination med föreningsfrihet och yttrandefrihet. Nu är det i stället verkan av rösträtten, för-

eningsfriheten och yttrandefriheten, som anses böra begränsas genom vidgat tolkningsutrymme för domstolar och myndigheter samt genom att folkmajoriteten avhänder sig den slutliga bestämmanderätten över strategiska delar av statsmakten. Centralbanker och regleringsmyndigheter bör inrättas på ett sådant sätt att de befinner sig utom omedelbart räckhåll för den representativa demokratin. Före 1914 ansåg historiker, jurister, ekonomer och statsvetare att den ärftliga kungamakten till en viss del – för samhällsfredens skull – behövde motvägas av en folkrepresentation och politiska fri- och rättigheter. Hundra år senare är det i stället demokratin handlingskraft och förmåga att lösa problem, som anses behöva begränsas för att denna inte alltför mycket ska frestas inskränka utrymmet för fri rörlighet av kapital, varor, tjänster och arbetskraft.

Kärnpunkten för den nyliberala författningsspolitiken är inte rättsstaten. Det är viktigt att understryka, eftersom den nya läran hos sina förespråkare gärna åtföljs av en retorisk tendens att inte klart skilja mellan rättsstatlighet och konstitutionell privilegiering av politiskt innehåll. Land ska med lag byggas. Det ska råda likhet inför lagen och ingångna avtal ska gå att hävda inför domstol. Så uppfattar en politisk liberal begreppet rättsstat. Förutsebarheten garanteras av att preciserade lagar stiftas av demokratiskt ansvariga organ med stöd av jämförelsevis detaljerade förarbeten. Det ”nya” är att motvägandet av demokratin görs till huvudsaken. Att folkliga önskemål inte får komma till alltför stort praktiskt uttryck anses vara viktigare än att det bör vara förutsebart vad som gäller.

En nutida Polanyi skulle i polemik mot den nyliberala författningsspolitiken framhålla vikten av en fortgående öppen diskussion av bästa sättet att göra marknaden socialt inbäddad och acceptabel med stöd av allmän rösträtt, föreningsfrihet

och yttrandefrihet. Hans idé om fortgående övervägd omdaning innebär med andra ord att politiken och demokratin har företrädare gentemot *alla* läror – marknadsliberala likaväl som fascistiska, kommunistiska och populistiska – om vad som oeftergivligen är att föredra. Den som resonerar i hans efterföljd anser sig ha lärt något väsentligt av de senaste hundra årens fascism, kommunism och marknadsfundamentalism. Vad vederbörande fruktar är att historien kan komma att upprepas till följd av tanklöshet och oförmåga att lära av gjorda erfarenheter. Riskerna för obetänksamhet ökar i den mån varje form av dogmatism tillåts växa sig stark.

Frukta för hur illa det kan gå

Demokratin bör enligt ett tänkande i Polanyis – och Karl Poppers – anda vara byggd på fruktan för hur illa det kan gå – inte på en dröm om den perfekta marknaden eller något annat en gång för alla genomtänkt himmelrike på jorden. Det gäller att vara öppen för kritik och alternativ. Därigenom växer insikten om att demokratisk bearbetning är förutsättningen för att våra samhällen i civiliserad form ska kunna överleva – givet de nya möjligheter som teknik och vetenskap hela tiden öppnar. Vårt samhandlande blir alltför riskabelt, om vi låser oss för vad vi kortsiktigt tror oss ha funnit vara den rätta lösningen. Grundhållningen bör vara programmatiskt icke-utopisk. Risken för nya katastrofer minimeras i den mån vi söker undanröja och motverka missförhållanden i stället för att förverkliga ett idealtillstånd eller på något teoretiskt sofistikerat sätt föreställa oss att alla nya möjligheter är uttömda.

Min slutsats blir därför att liberalismen – politiskt tolkad – är ägnad att tjäna som styrkebälte för den demokratiska reformismen. Lagstyre, yttrandefrihet, föreningsfrihet och legitim

opposition som en andra huvuddel av grundinställningen – jämsides med den allmänna rösträtten och majoritetens rätt att vara utslagsgivande som en första huvuddel – befinner sig i dag under skarpare attack än på länge. Därmed skärps kraven på att precisera grunden för självförsvaret. Det gäller såväl vad som är destruktivt som vad som är konstruktivt med tanke på att den demokratiska reformismen ska kunna långsiktigt stärka förutsättningarna för sin egen fortlevnad.

Det som är destruktivt undergrävande menar jag vara det själv motsägande inslag av ödestro som blev en del av den ”nya” liberalismen från 1970-talet och framåt. Med ödestro menar jag den form av auktoritär besvärjelse, som tar sig uttryck i formuleringen TINA (initialerna i de fyra orden *there is no alternative*) som avgörande argument vid meningsskiljaktigheter. Den tolkningen bryter mot idén om att fruktan för hur illa det kan gå bör vara utgångspunkten – inte en dröm om den perfekta marknaden eller något annat en gång för alla utslagsgivande idealtillstånd. Med en sådan tolkning är den liberalt sinnade inte längre öppen för kritik och alternativ. Idén om liberalism som en alternativbefrämjande grundinställning förflyktigas. Tomrummet öppnar för motsatt grundinställning. Populismen svarar på alternativlösheten i termer av höger och vänster genom att låta det samlade ”folket” vända sig mot det samlade ”etablissemanget”.

Det som konstruktivt förstärker förutsättningarna för fortsatt demokratisk reformism är inte bara en framåtsyftande investeringsvilja vad avser en bättre social, kulturell och materiell infrastruktur. Lika viktigt är att företrädarna för den demokratiska reformismen klargör på vilket sätt liberalismen utgör ett idépolitiskt styrkebälte, som på det praktiska planet möjliggör en *självförstärkande* demokratisk reformism.

Stridbarhet, pluralism och professionalism ansågs direkt efter andra världskriget vara vad som behövdes för att bättre än under mellankrigstiden hålla fascismen och kommunismen stången. Av dessa tre huvudsynpunkter är det slags stridbarhet som kommer till uttryck genom parti- och yrkesförbud inte att rekommendera. Sådana åtgärder i relation till populismen verkar antagligen ännu mera kontraproduktivt än vad de gjorde i förhållande till fascismen och kommunismen. Populismen har ett bredare folkligt stöd än vad dessa båda ideologier hade i Väst-europa och Nordamerika efter 1945 och 1989. Om demokratierna på grundval av majoritetsbeslut i dag skulle förbjuda sådana partier och medlemmarnas yrkesutövning skulle dessa åtgärder vara om möjligt ännu svårare att principiellt försvara. Alltför eftertryckligt skulle en sådan majoritetspolitik bekräfta den populistiska världsbilden. Enligt denna ”vågar” etablissemanget inte låta folkets idéer och intressen komma till uttryck.

Stridbarheten bör i stället koncentreras till att vara offensivt försvarsinriktad vad avser värdet av pluralism och professionalism. En sådan grundinställning riktar uppmärksamheten mot vad demokratierna under de sjuttio segervissa åren inte tillräckligt uppmärksammade.

Dels blev det offentliga åtagandet i praktiken betydligt större än vad 1945 års tyska teoretiker föreställde sig. När den offentliga sektorn i de europeiska och amerikanska länderna i dag omfördelar mellan trettio och femtio procent av den samlade produktionen och konsumtionen betyder det konkret att staten, delstaterna, regionerna och kommunerna från medborgarnas synpunkt i stor utsträckning utgörs av yrkesutövare och bara mycket marginellt framträder som formellt ansvariga förtroendevalda. Det gör att den av skuggteorin påtalade oklarheten i fråga om vad som skiljer kategorin förtroendevalda från kate-

gorin anställda träder i förgrunden. Den förstnämnda kategorin ska tillgodose medborgarnas förväntningar i fråga om budgetering och lagstiftning. Den senare ska tillgodose medborgarnas förväntningar om minsta möjliga godtycke inom ramen för de normer och den budgetering som gäller. Poängen är att skillnaden ska sättas i verket inom så vitt skilda områden som rättsväsen, utbildning, forskning, sjukvård och socialförsäkringar. Det ställs då på sin spets om de anställda arbetar på delegation från den politiska makten eller om de reellt har expertkunskapen inom respektive områden som uppdragsgivare. Detta är något som den populistiska agitationen inte avstår från att påtala som exempel på hur experter och förtroendevalda utgör en samlad politisk elit med internt oklara ansvarsförhållanden.

Dels blev politik och förvaltning under de sjuttio åren efter 1945 med tiden en alltmera tvådimensionell angelägenhet. Reformistisk verksamhet handlar inte längre bara om att genom kompromisser bearbeta motstående idéer och intressen inom det egna landet, där det finns skatteintäkter som kan användas för att lindra effekten av gjorda kompromisser inför valrörelser och allmänna val. Dessa tillgångar, som underlättar uppgörelser, saknas i politikens och förvaltningens med åren allt viktigare vertikala konfliktdimension. Vertikalt gäller det att kunna hantera tvister om beslutskompetens och rätt tillämpning av en allmänt formulerad regel. Konkret handlar det om vad som är legitim protektionism, när strävan inte bara är att internationalisera utan också att slå vakt om nationellt självbestämmande. Inte heller denna oklarhet är något som den populistiska agitationen avstår från att påtala. Det ses – med viss rätt, vilket är problemet – som exempel på hur politiker och experter samspekar i syfte att undgå att internationellt reglerade angelägenheter påverkas av valrörelser och valutgångar i medlemsländerna.

Dogmatiskt upprätthållen alternativlöshet

Sist och slutligen förtjänar det att understrykas att den politiska djupverkan av nyliberalismen ännu inte kommit att tillräckligt uppmärksammas. Denna ekonomiska lära med anspråk på att även vara politiskt vägledande hade under de första trettio efterkrigsåren föga praktisk betydelse. Inte förrän på 1970-talet började dess strävan att motverka förekomsten av fackföreningar, blandekonomi och välfärdsstat göra sig starkt gällande. Det som kom att göra strävan till pluralism mer och mer illusorisk var den doktrinärt upprätthållna tanken om sociala nedskärningar och sänkta skatter som den enda vägen till välstånd. Idén om demokrati som val mellan alternativ gick därigenom förlorad.

När alternativlösheten upphöjdes till dogm bidrog detta till politikerförakt och populism. Det som kom att göra strävan till professionalism illusorisk var den i system satta misstron mot kollegialt upprätthållet yrkeskunnande. Nyliberalismen reducerar yrken till att enbart vara en relation mellan beställare och utförare. Enligt sakens natur vet utföraren mer än beställaren. Därför antas den förra vilja lura beställaren och enbart gynna sig själv. Varje arbetsledning förutsätts vara inställd på att misstroget och yrkesneutralt – vilket i praktiken förutsätter vad som på ”verkstadsgolvet” kallas pinnräkning – mäta förhållandet mellan insatta resurser och åstadkomna resultat. Så jämförs och värderas numera inte bara inom industrin utan också inom vården, skolan och rättsväsendet. Inte heller denna betoning av en teknokratiskt bestämd alternativlöshet jämte oklarheten om vad som är verksamhetens syfte är något som den populistiska agitationen har undgått att upptäcka. Dess ständigt upprepade synpunkt är att ”eliten” inte förstår hur ”vanligt folk” har det på sina arbetsplatser.

Idén om liberalism som styrkebälte tjänar med andra ord inte sitt syfte med mindre än att tanken preciseras. Det elementära är att våga investera i full sysselsättning, utbildning, bostäder och vård för samtliga medborgare. Utöver att reformismen nu som tidigare behöver undanröja sårbarheten i fråga om politikens syfte har något viktigt tillkommit. Demokratin behöver – tydligare än vad 1945 års teoretiker ansåg sig behöva göra – skilja mellan liberalism i ekonomiskt, politiskt och akademiskt hänseende. Samma ord betecknar alla tre formerna och det spelar stor roll om arenan för en liberal hållning är det akademiska seminariet, det politiska förhandlandet eller utrymmet för privata affärsuppgörelser. För att kunna tjäna som demokratiskt styrkebälte får liberalismen inte bara tolkas ekonomiskt. På det politiska planet behöver den tolkas som ett utredande och jämkande förhållningsätt.

En marknadsfundamentalisk tolkning får inte tillåtas övertrumfa utredandet och jämkandet av idéer och intressen i syfte att uppnå politiskt hållbara kompromisser. Om vi inte bättre än under de gångna sjuttio åren tillgodogör oss den insikten, måste vi räkna med att populismen tar överhanden med Carl Schmitt som principiell uttolkare.

Litteratur

KAPITEL 4

Från mitten av 1970-talet gjorde sig en nyliberal motoffensiv starkt gällande. Vad denna innebar och hur den växte fram beskrivs ingående i Angus Burgin, *The great persuasion – reinventing free markets since the depression* 2012 och Daniel Stedman Jones, *Masters of the universe – Hayek, Friedman, and the birth of neoliberal politics* 2012.

Motoffensi-ven insatt i sitt partipolitiska sammanhang beskriver Nancy MacLean i *Democracy in chains – the deep history of the radical right's stealth plan for America* från 2017

Carl Schmitts grundläggande idé om att den liberala delen av demokratin förvrider folkviljan utvecklades första gången i *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus* 1923. Först mer än sextio år senare utkom boken på engelska med titeln *The crisis of parliamentary democracy* 1985. Den schmittska teorin har sedan dess tilldragit sig ett växande intresse som det skarpast formulerade stödet för ett undanröjande av den liberala delen av demokratin. Tydliga uttryck för detta återfinns i den av Jens Meierhenrich och Oliver Simons redigerade *The Oxford Handbook of Carl Schmitt* från 2016 liksom i den av Cristóbal Rovira Kaltwasser med flera redigerade *The Oxford Handbook of Populism* från 2017.

För vad som skiljer och förenar populism och teknokrati i förhållande till varandra och i relation till den vanliga, på partier baserade, demokratin se Daniele Caramani, "Will vs. reason – the populist and technocratic forms of political representation and their critique to party government", *American Political Science Review*, 2017, 54–67.

Ett för svenskt vidkommande inflytelse-rikt avståndstagande från den schmittska attacken kom redan 1923, när Axel Brusewitz i sin installationsföreläsning i Uppsala tog upp frågan. Under rubriken "Maktfördelning och demokrati i den konstitutionella utvecklingen" i *Statsvetenskaplig tidskrift* 1923 argumenterar han för att statskicken i USA, Schweiz och Storbritannien uteslutande är grundade på

principen om allmän rösträtt och majoritetsstyre. Så är fallet, anser han, trots att de inbördes är olika uppbyggda med avseende på valsätt, regeringssätt och tekniken för maktindelning. Gemensamt för alla tre modellerna var, hävdade Brusewitz, att dessa, var och en på sitt sätt, kanaliserade folkviljan. Poängen var att detta skedde utan att tillgoda några vare sig teknokratiska eller populistiska anspråk. Detta klara ställningstagande för att idén om folksuveränitet var förenlig med idén om maktindelning bidrog till att den schmittska tanken om att likställa demokrati och populism försvann ur svensk debatt redan under mellankrigstiden. Även de svenska statsvetare som kom att verka inom ramen för högerpartiet – Georg Andréén, Nils Herlitz, Elis Håstad och Gunnar Heckscher – blev tidigt talesmän för att problemet borde ställas och lösas på det brusewitzska sättet.

Debatten om den praktiskt viktiga frågan om vad som är en godtagbar grad av repression gentemot utomdemokratiskt oliktankande sammanfattar Jan-Werner Müller 2016 i uppsatsen "Protecting popular self-government from the people? New normative perspectives on militant democracy", *Annual Review of Political Science*, s. 249–265.

Ett arbete som energiskt argumenterar för att avgränsa populismbegreppet utifrån kriteriet anti-pluralism är Jan-Werner Müllers till svenska översatta bok *Vad är populism?* från 2016. Samme författarens arbeten *A dangerous mind – Carl Schmitt in post-war European thought* 2003, *Constitutional patriotism* 2007 och *Demokratins tidsålder – politiska idéer i 1900-talets Europa* 2013 beskriver den tyska efterkrigstolkningen av demokratins problem insatt i ett bredare sammanhang.

Ett svenskt standardverk är Svante Nycanders bok *Liberalismens idéhistoria – frihet och modernitet* från 2009. Av särskilt intresse för idén om legitim protektionism är Dani Rodriks bok *The globalization paradox – why global markets, states and democracies can't coexist* från 2011 liksom hans hösten 2017 internationellt uppmärksammade arbetspapper "Populism and the economics of globalization".

Standardverket för idén om "fruktan för hur illa det kan gå" är Judith Shklar, "Liberalism of fear" i hennes postumt utgivna bok *Political thought and political thinkers* från 1998.